

Biskoppernes problematiske dåbsteologi

Af Georg Klinting, Krogsbølle

Trykt i Præsteforeningens Blad den 18. maj 2001

Liturgisk nøglemagt

Som bekendt sidder biskopperne på folkekirkens gudstjenesteliturgi og ritualer. Biskoppernes magtposition i så henseende kom tydeligt for dagen, da kirkeministerens liturgiske kommission havde afsluttet sit arbejde i 1987, og biskopperne skulle afgive høringssvar herom til kirkeministeren. Biskopperne nøjedes ikke med at fortælle kirkeministeren, at de ikke kunne anbefale liturgikommissionens forslag autoriseret, men overtog selv det videre initiativ. På bispemødet i maj 1988 blev den beslutning truffet, »at man på grundlag af de senere års indhøstede erfaringer ville revidere og redigere hele det foreliggende materiale med henblik på en snarlig autorisation af en ny dansk gudstjenesteordning med tilhørende ritualer for kirkelige handlinger«. ('Oplæg til gudstjenesteordning', juni 1991, side XI).

Hvad der skete var med andre ord, at biskopperne etablerede sig selv som en hurtigtarbejdende arbejdsgruppe med det formål at redde stumperne fra liturgikommissionens arbejde. Alternativet til selv at tage affære beskriver biskopperne således: »At foreslå ministeren en ny kommission nedsat ville sandsynligvis forsinke en fornyelse af gudstjenesteordningen og ritualer yderligere 10-15 år. I mellemtiden ville den igangværende prøvetilstand, som allerede har varet i 20 år, befordre lokal liturgisk selvtægt, og ønsket om en i hovedtræk genkendelig fælles dansk højmesse ville blive endnu vanskeligere at imødekomme« (ibid).

Med den autoriserede gudstjenesteordning af 1992 har bispekollegiet cementeret sin position som folkekirkens de facto ledelse. I hvert fald udøver biskopperne en nøglemagt, hvad angår folkekirkens liturgi, idet folkekirken ikke har andre instanser end biskopperne til at tage initiativer på dette område. Reelt er det overladt til biskoppernes suveræne skøn at afgøre, hvornår tiden er inde til at overveje ændringer i kirkens ritualbog og alterbog. Ganske vist er alle og enhver i deres gode ret til i tide og utide at foreslå liturgiske reformer og fremføre argumenterne alle de steder, det er muligt at komme til orde – det har jeg selv med flid gjort igennem nogle år – men den offentlige debat om liturgiske spørgsmål er undergivet det vilkår, at biskopperne ikke har nogen forpligtelse til at deltage i den, hverken enkeltvis eller som bispekollegium. På den anden side er det jo heller ikke forbudt for biskopperne at deltage i debatten om folkekirkens liturgi, og det er helt oplagt en fordel for debatten, om biskopperne

deltager i den. For uden biskoppernes aktive deltagelse kommer debatten til at mangle remtrækket til de beslutninger, der skal tages.

Igennem nogle år har jeg beskæftiget mig med dåbsritualet i en række artikler, først og fremmest i Kristeligt Dagblad og Præsteforeningens Blad og derudover i en debatbog om dåben, som er udgivet på internettet. Jeg har søgt at gøre gældende, at det senest autoriserede kombinerede barnedåbs- og voksendåbsritual er for ringe. Til brug ved barnedåb repræsenterer det et klart tilbageskridt, og til voksendåb er det uanvendeligt. Jeg har indirekte og direkte appelleret til biskopperne om at få bragt folkekirkens dåbsritual i orden, evt. ved at gennemføre den grundige revision af dåbsritualet, som folkekirken blev snydt for i 1992.

Dåben på biskoppernes dagsorden

I foråret 1999 fandt jeg tiden inde til at henvende mig direkte til biskopperne. I en skrivelse dateret den 7. april 1999 opfordrede jeg biskopperne til at sætte dåbsritualet på dagsordenen for det førstkommende bispemøde. Begrundelsen var 1992-ritualets uanvendelighed ved voksendåb: Der er tale om en utroværdig læsning af Mark. 10,13-16, når den velsignelse, som i evangeliet er forholdt de små børn, uden videre overføres på den voksne, som om der ingen forskel er på børn og voksne. For det er jo helt klart ritualets hensigt at applicere børnevelsignelsen på den voksne, der kommer til dåben. Det fremgår af den tolkende sætning: »Så vil vi nu hjælpe dig til hans velsignelse...etc «

Jeg gjorde biskopperne opmærksom på, at i ingen af vore evangelisk-lutherske nabokirker – Svenska Kyrkan, Den Norske Kirke og die Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands – kender man til at bruge Mark. 10,13-16 ved voksendåb. Man kender heller ikke til at bruge ét og samme ritual til både barnedåb og voksendåb. Indtil 1992 var folkekirken på linie med de nævnte søsterkirker, men med det nye kombinationsritual havde man altså foretaget et ganske dristigt skridt bort fra både egen ritualtradition og nabokirkernes.

Endelig tillod jeg mig at anfægte proceduren omkring 1992-ritualets tilblivelse. Det daværende bispekollegiums begrundelse for at afvise liturgikommissionens ritualforslag var, at menighederne havde været tilbageholdende med at afprøve det. Denne begrundelse havde dog ikke afholdt biskopperne fra at fremlægge deres eget forslag og fremme det til autorisation, uden at der denne gang blev taget hensyn til menighedernes erfaringer med ritualforslaget. Menighederne fik nemlig slet ikke mulighed for at afprøve det!

Såvidt essensen i min henvendelse, som var stilet til bispekollegiet i den danske folkekirke, men måtte sendes direkte til hver enkelt biskop, eftersom bispemødet jo ikke har egen postadresse og sekretariat.

På bispemødet den 23. april 1999 drøftede man min henvendelse og traf beslutning om, at man ville indhente et responsum fra provst Holger Villadsen, som var biskoppernes sekretær under arbejdet med alter- og ritualbogen af 1992, med henblik på at få afklaret historikken bag det nu autoriserede ritual. Endvidere ville man indhente et responsum fra professor Christian Thodberg, hvad angår dåbsritualets liturgiske form og indhold.

Thodbergs responsum lader jeg ligge. Hans forslag til voksendåbsritual lå på bordet ved bispemødet i maj i år, men dets skæbne var beseglet, så snart biskopperne havde lagt sig fast på, at der ikke skulle være noget særskilt voksendåbsritual.

Villadsens responsum er en interessant kilde til beslutningsprocessen på bispemøderne. Dels giver det et indblik i, hvordan beslutningerne blev truffet omkring 1992-dåbsritualet og på hvilket teologisk grundlag, og dels giver det en formodning om, hvilken dåbsteologi der fortsat er gældende på bjerget, eftersom også Villadsens responsum lå på bordet ved biskoppernes møde og efter alt at dømme har været retningsgivende for biskoppernes stillingtagen.

En dogmatisk fejlslutning

Jeg skal straks komme nærmere ind på Villadsens responsum, men først en kommentar til biskoppernes afgørelse i ritualspørgsmålet, således som jeg kender den fra Kristeligt Dagblads omtale den 4. maj 2000. Biskop Niels Henrik Arendt, som var leder af bispemødet, refereres for følgende udsagn: »Der er en pointe i, at vi i den gamle oldkirkelige bekendelse bekender troen på én dåb, som der også står i Efeserbrevet. Der er ikke betydningsmæssig forskel på at døbe et barn og et voksent menneske, og derfor skal der kun være ét ritual.«

Med andre ord: biskopperne slutter fra dåbens enhed til dåbriterualets enhed. Men den slutning holder ikke. Dåbens enhed, som vi læser om i Ef. 4,5 og bekender i Nicænum, beror ikke på dåbsritens form, men er givet med, at dåbens herre er én og samme Gud. Som følge deraf anerkender folkekirken da også dåbshandlinger foretaget i andre kirker som fuldgældige dåbshandlinger. Det gælder ikke blot dåb i andre luthersk-evangeliske kirker, men f.eks. også dåb i den romersk-katolske kirke eller i baptistkirken, og det gælder, hvad enten der er tale om et barn døbt efter et barnedåbsritual eller en voksen døbt efter et voksendåbsritual.

Biskoppernes begrundelse for, at folkekirken kun skal have ét dåbsritual, bygger altså på en dogmatisk fejlslutning. Den rigtige slutning havde været, at vi med god samvittighed kan have flere forskellige dåbsritualer efter behov, eftersom dåbens enhed ikke beror på ritualet, men på at Gud er den samme.

Biskoppernes sekretærs notat

Men nu til Holger Villadsens responsum om historikken omkring 1992-ritualet. Det er dateret 4. august 1999 og bærer titlen 'Notat vedr. ritual for dåb af voksne'. Tillad mig til sagens dokumentation at gengive følgende tekstblok fra notatets anden og centrale hovedafsnit:

»Kirkeministeriets liturgiske kommission fremlagde i betænkning nr. 973 (Kbh. 1983) to forslag til dåbsritualer, herunder også et forslag til voksnes dåb. Ifølge tilbagemeldingerne fra menighederne så det ud til, at man kun få steder havde været interesseret i at bruge de nye forslag. Biskopperne ønskede derfor at nøjes med en lempelig revision af ritualet fra 1912.

På et bispemøde i november 1988 var der dog enighed om, at der ikke skulle udarbejdes et fuldt udskrevet ritual til voksendåb, men i stedet tilføjes nogle bemærkninger om, hvordan barnedåbsritualet kan tilpasses til dåb af voksne. Et sådant forslag blev fremlagt i en bred, intern høring af et oplæg fra december 1990, samt i den offentlige høring af 'Oplæg til gudstjenesteordning, juni 1991'.

I oplægget fra december 1990 står der i vejledningen til dåbsritualet: 'Ritualet for dåb i kirken anvendes både ved dåb af børn og ved dåb af voksne. Ved dåb af børn bæres barnet af én af fadderne (eller forældrene), og pågældende gudmoder eller gudfader svarer på barnets vegne. Ved dåb af voksne svarer vedkommende selv og knæler ned ved døbefonten under dåbshandlingen'. Tilsvarende redegøres der for i forordet til oplægget fra juni 1991, at ritualet for voksendåb er indarbejdet i barnedåbsritualet. Der fremkom ikke ved de to høringer indvendinger mod dette forslag til ét samlet ritual.

Fra biskoppernes arbejde med dåbsritualet foreligger der ikke officielle formuleringer af baggrunden for at undlade at foreslå et særskilt ritual for voksendåb. Men der kan ikke være meget tvivl om, at baggrunden for forslaget om at sammenarbejde barnedåbsritualet og voksendåbsritualet til ét ritual er en teologisk opfattelse af, at dåben er én og den samme, uanset om den, der døbes, er barn eller voksen. Eller sagt på en anden måde: Enhver dåb er en barnedåb. Barnedåb udtrykker det forhold, at Kristus er den handlende; den, der døbes, er genstand for Kristi handlen. Kristus handler med os, ikke vi med ham. Ved dåb af voksne fremhæves dette aspekt blandt andet ved, at læsningen af Markus 10,13-16 indgår i dåbsritualet.«

De citerede afsnit giver anledning til at kommentere dels beslutningsprocessen bag 1992-ritualet og dels de teologiske forudsætninger.

Vi får at vide, at beslutningen om at indarbejde voksendåbsritualet i barnedåbsritualet går tilbage til bispemødet i november 1988, men at der i øvrigt ikke findes officielle formuleringer af baggrunden for biskoppernes beslutning. Et kombinationsritual sendes til høring, først en intern høring og derefter en offentlig. Vi får at vide, at der ikke fremkom indvendinger mod forslaget ved disse to høringer, men der siges intet om, i hvilket omfang man i det hele taget modtog høringssvar. Det må derfor anses for et hasarderet forehavende at tolke de manglende indvendinger mod ritualet som kirkefolkets stiltiende samtykke. Bortset fra dette kan offentlige høringer i øvrigt ikke fratage biskopperne ansvaret for selv at have den teologiske begrundelse for ritualet i orden.

Nu fortæller Holger Villadsen os så, at der ikke findes officielle formuleringer af baggrunden for biskoppernes beslutning om et kombinationsritual. Det er overraskende, at sådanne officielle formuleringer ikke findes. Det er sandt at sige ikke særlig betryggende, for det betyder jo, at biskopperne har siddet på lukkede møder og truffet vidtrækkende beslutninger om folkekirkens liturgi og ritualer, uden at offentligheden bagefter kan få autentisk besked om, på hvilket grundlag biskopperne har truffet deres beslutninger.

Imidlertid forsøger Holger Villadsen selv at formulere, hvad han mener er biskoppernes

teologiske opfattelse af dåben, og det skal han bestemt ikke have utak for. Takket været Villadsens notat er grundlaget for biskoppernes beslutninger alligevel blevet tilgængeligt for kritisk vurdering. Den redegørelse for biskoppernes dåbsteologi, som notatet indeholder, må nemlig tillægges biskoppelig autenticitet, idet biskopperne selv har rekvireret notatet med henblik på deres fælles drøftelse af dåbsritualet og så vidt vides ikke efterfølgende har fundet anledning til at tage forbehold for notatets indhold.

Forførerisk tale, at enhver dåb er en barnedåb

To ting falder i øjnene i notatet. Den ene er talen om, at enhver dåb er barnedåb. Formuleringen spiller op imod, at 'barnedåb' normalt betyder dåb af et barn, ligesom 'voksendåb' normalt betyder dåb af en voksen person. Umiddelbart er det noget vrøvl, at en voksendåb er en barnedåb, men sætningen skal selvfølgelig forstås som et udsagn om dåbens indholdsmæssige betydning: enhver dåb er barnedåb i den forstand, at dåben meddeler barnekår hos Gud. Dåben giver adgang til at kalde Gud ved fadernavn, hvad enten den der døbes er voksen eller barn.

At enhver dåb i den forstand er barnedåb, vil næppe nogen bestride, selv om dåben også er andet og mere end meddelelse af barnekår. Ikke mindst er den indlemmelse i den troende menighed af Jesu disciple. Men når man gør et slagord ud af, at enhver dåb er barnedåb, er vejen banet for tankens forførelse. Og biskopperne har faktisk ladet sig forføre til at slutte fra indhold til form. De går ud fra, at når man indholdsmæssigt kan anskue voksendåb som barnedåb, så skal den voksnes dåb også rituel udføres, som om den voksne er et spædbarn. Den voksne skal velsignes med børnevelsignelsen i Mark. 10,13-16.

Men ironisk nok vidner 1992-ritualet om, at biskoppernes ene hånd ikke ved, hvad den anden gør. Samtidig med, at voksne skal døbes, som om de er spædbørn, skal nemlig spædbørn døbes, som om de er voksne! 1992-ritualet viderefører den folkekirkelige særtradition, at det lille barn skal tilspørges personligt om troen og dåbens begæring, som om barnet er et voksent menneske. På det punkt skiller folkekirken sig fortsat ud fra nabolandenes søsterkirker, hvor børnene bliver døbt på de voksnes bekendelse og ikke på deres egen – og derfor også får lov at forblive børn i dåben.

I dåben handler både menneske og Gud

Den anden ting i notatet, som fortjener en kommentar, er talen om, at Gud er den handlende, og mennesket er genstand for Guds handlen. På liturgiens område er en sådan skelnen misvisende. I gudstjenesteliturgien og de kirkelige ritualhandlinger er der altid to handlende parter: menneske og Gud. Mennesket møder Gud i lovsang, bekendelse og bøn, og Gud møder mennesket i sit ord, formidlet af prædiken og sakramenter. Det dialektiske samvirke mellem menneske og Gud kommer ligefrem programmatisk til udtryk i indgangsønnens ord: 'Herre, jeg er kommet ind i dit hus for at høre, hvad du... vil tale til mig'.

I dåben møder mennesket frem med sin bekendelse til den treenige Gud, og Gud kommer

den døbt i møde med sit nådestilsagn. Dåben er et dramatisk udtryk for et samvirke mellem menneske og Gud, hvor menneskets ydelse består i at bekende troen på den treenige Gud, og Guds modydelse består i det nådestilsagn, som formidles af den sakramentale dåbshandling. Ordet 'dåbspagt', som spiller en stor rolle i kirkens traditionelle sprogbrug, rummer forståelsen af dette samvirke mellem Gud og menneske. Der er solid hjemmel i traditionen – ikke mindst, som den kommer til udtryk i Den danske Salmebog – til at opfatte dåben som en pagtslutning mellem Gud og menneske.

Men en sådan pagtslutning kræver altså, at troen bekendes. Uden bekendelse af troen ingen dåbspagt. I forbindelse med barnedåb kan der ganske vist være tale om en stedfortrædende bekendelse på vegne af den, der skal døbes, men det ophæver ikke, at bekendelsen er en nødvendig forudsætning for oprettelse af dåbens pagt. Derfor er der tale om et uigennemførligt projekt, hvis man vil lave dåbsritual på, at mennesket i dåben skal indtage rollen som passiv genstand for Guds handlen. Projektet kan ganske enkelt ikke føres til vejs ende, så længe trosbekendelsen indgår i dåbsritualet.

Men i 1992-ritualet har biskopperne forsøgt at gøre mennesket til passiv genstand for Kristi handlen. De har nedtonet menneskets aktive rolle i dåben ved at gøre børnevelsignelsen Mark. 10,13-16 til det universelle dåbsparadigme, således at ikke blot barnedåben, men nu også voksendåben skal tolkes i børnevelsignelsens billede. Forståelsen af dåben som bekendelseshandling og pagtslutning svækkes afgørende. Man må nok have lov at sige, at biskopperne skylder at komme med en ordentlig teologisk begrundelse for det, man er i færd med.

Behov for en gennemarbejdning af dåbsritualet

Jeg har nu påvist, at biskoppernes dåbsteologi kan kritiseres alvorligt på flere punkter. Når jeg siger 'biskoppernes dåbsteologi' og taler om 'biskopperne', er jeg naturligvis udmærket klar over, at der er sket udskiftninger i bispekollegiet fra 1992 til i dag. Min pointe er imidlertid, at de til enhver tid siddende biskopper hæfter for folkekirkens alterbog og ritualbog. Du nuværende biskopper har med andre ord ansvaret for, at folkekirkens liturgiske tekster alle er i god og brugbar stand.

Dermed er ikke sagt, at arbejdet med at revidere de liturgiske tekster skal være forbeholdt biskopperne. Det er dåbsritualet i hvert fald ikke tjent med. Men så længe biskopperne sidder på den liturgiske nøglemagt, må det være biskoppernes ansvar at sørge for, at det nødvendige arbejde bliver gjort.

Undertiden kan lappeløsninger være fyldestgørende. Til andre tider må der gennemarbejdede nyformuleringer til. Hvad dåbsritualet angår, er der brug for det sidste. Men efter mit skøn er det ikke en dåbskommission eller en ny liturgikommission, der er brug for. Kommissioner har det nemlig med at lukke sig om deres arbejde, indtil offentligheden præsenteres for resultatet. I stedet foreslår jeg, at man finder en arbejdsform, så offentligheden fra starten er inddraget mest muligt i de liturgiske overvejelser. Åbne konferencer kunne være vejen frem.